

Лівія

і крилата демократія

Юлія ЦИРФА

Справді, соціально-економічні революції, що прокотилися Тунісом і Єгиптом на початку 2011 року, блискавично перенеслися й на інші держави арабського світу, населення яких не надто задоволене своїм «пасивним» матеріальним і соціальним становищем, що склалося під покровительством панівних режимів. Можливо, й справді керманічі цих держав уже давно мали б піти з політичного олімпу, аби остаточно не затягувати «соціальний зашморг» на шії власного населення. І це стосується більшості арабських політичних гравців. Проте із загального ряду однозначно вибивається Лівія.

Звісно, Муамара Каддафі, котрий прийшов до влади шляхом військового перевороту ще 1969 року, аж ніяк не можна вважати демократично обраним лідером чи народним обранцем. Однак не можна й назвати деспотом чи тираном власного народу. Тримаючись на плаву завдяки командно-плановій економіці, основну статтю прибутків якої становили, звичайно ж, нафтодолари, Каддафі зумів налагодити в країні розвиток більшості галузей народного господарства, підняти соціальну сферу, створити безоплатні системи освіти й охорони здоров'я. Крім того, хоча сам він і є представником одного з лідируючих у Лівії кланів, проте якраз йому вдалося зупинити ворожнечу пустельних племен, що дало змогу якнайпотужніше розгорнути нафтобізнес. Але вкотре за 42 роки правління вихідця із Триполітанії (заходу країни) представників Кіренаїки (сходу), на чий території, власне, й розташовані основні сировинні поклади Лівії, сколихнула хвиля невдоволення через витрачання їхніх грошей (адже привілеєм Каддафі вважається «дозвіл» вести розробку родовищ нафти на їхній землі!) на різні соціальні й інфраструктурні потреби, та ще й здебільшого на заході й півдні країни. Відповідно спостерігаємо за розгортанням народного бунту, нібито спрямованого на повалення ненависного режиму. Проте алогічним видається повалення правителя, котрий забезпечує населення безоплатним житлом, робочими місцями й безкоштовною освітою, навіть за кордоном. Здається, в жодній «найдемократичнішій» державі такої немає.

Іще один факт, що не вписується в загальний логічний ланцюжок розгортання масових заворушень: усі повстанці озброєні. Це змушує

здуматися. Урядові дії з придурення виступів від самого початку супроводжуються використанням військової техніки. Хіба так відбувалися нещодавні революції в Єгипті й Тунісі?

Гіперболізація фактів. Більшість іноземців, зокрема й наших співгромадян, котрі перебувають на території Лівії, зазначають, що життя в інших куточках країни, котрі не є безпосередніми центрами повстанського руху (як-от, Бенгазі, Бевіда, Зентан), триває в звичайному ритмі, тобто не обмежене жодним воєнним станом чи ще якимись санкціями проти мирного населення. Більше того, багато українців, котрі знайшли роботу на нафтових об'єктах у пустельних районах Лівії, навіть не бажують полишати охоплену громадянською війною країну, бо, як вони зауважують, подібні в матеріальному сенсі робочі місця навряд чи в Україні отримають.

Проте маємо свідчення повітряного обстрілу цивільного населення Джамахірії урядовими військами, що теж геть неприпустимо з погляду міжнародного гуманітарного права. А з другого

боку, будь-яка громадянська війна – внутрішня справа кожної країни й завершення громадських протестів чи заворушень мають досягати шляхом діалогу влади з незадоволеними верствами населення. Однак, зважаючи на жертви серед цивільних чи радше на «зовнішньополітично незалежного» завжди й усюди Каддафі, західний світ вирішив втрутитись і кардинально вплинути на розв'язання конфлікту.

На сьогодні є тверде рішення західних держав не допустити винищення населення Лівії й надати йому можливість вільно обирати своїх лідерів, без тиску чи силового примусу з боку диктатора. Перший крок було зроблено 26 лютого, коли відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН № 1970 проти Лівії запровадили міжнародні санкції. Однак її економічна й політична ізоляція не поклала край діям проти повстанців, натомість посилила напруженість усередині країни. Утім, міжнародна спільнота й не мала сподіватися, що

Каддафі здасть власні позиції під найменшим міжнародним натиском, залишивши не тільки політичну владу, а й усі економічно важливі об'єкти. Більше того, урядові війська починають повітряні атаки проти повстанців.

Непоко́ра Каддафі ще на початку березня спричинила не лише міжнародний осуд, а й воєнні погрози-застороги з боку провідних гравців світової політики. Однак саме тут виникає питання про їхній власний інтерес у справі наведення ладу в Лівії.

Якраз Франція, США, Велика Британія та Ліван стали авторами нової Резолюції РБ № 1973, ухваленої 17 березня. Документ передбачає заборону на польоти лівійської авіації, вимагає від прибічників і противників Каддафі негайного припинення вогню, а також дозволяє світовій спільноті вжити всіх необхідних заходів для недопущення насильства проти мирного лівійського населення. У списку «необхідних заходів» відсутнє пряме воєнне сухопутне вторгнення, однак є вказівка на початок безпосередньої повітряної операції проти Лівії.

У резолюції міститься також заборона на зліт і посадку будь-яких лівійських літаків і перетин ними кордонів держав-членів ООН. Окрім того, пропонується заморозити всі закордонні рахунки лівійської Національної нафтової корпорації (*Libyan National Oil Corporation*), пов'язаної з Каддафі, й Центробанку країни.

Цікаво, що за документ проголосували 10 з 15 країн-членів РБ ООН (Росія, Китай, Німеччина, Індія та Бразилія від голосування утрималися). Чому РФ і КНР не скористалися правом вето? Адже резолюція уповноважує «невідомо які» країни (точніше, знову ж таки Заходу) за власним бажанням розпочинати повітряну операцію проти Лівії, не маючи навіть спільного легітимного командування, що прямо свідчить про порушення міжнародного права. Дивно, але й текст документа містить достатньо правових суперечностей. Так, «зобов'язання щодо припинення вогню» не стосується жодної зі сторін конфлікту, хоча, звісно, все ж має стосунок до обох. Параграф 6 резолюції встановлює заборону на повітряні польоти над Лівією, а параграф 7 дозволяє всім державам «вживати всіх необхідних заходів» для забезпечення цієї заборони. Виходить, що іноземці можуть цілком легітимно збивати лівійські літаки над її територією, порушуючи тим самим право Лівії на державний суверенітет. Виникає суперечність й у параграфі 2, котрий закликає лівійську владу «задовольнити законні вимоги народу Лівії». Виходить, тільки повсталі частина населення є «народом Лівії», а прибічники Каддафі (яких,

до слова, у країні більшість) – поза увагою?

Досить багато запитань щодо бажаної демократизації Лівії. Слабка аргументація воєнного втручання. Однак з огляду на його санкціонування Радою Безпеки ООН можна говорити про геополітичну важливість й економічну значущість Лівії у світлі зовнішньої політики провідних учасників операції «Одіссея. Світанок», розпочатої силами коаліції 19 березня. До речі, якраз французькими авіаударами. Наразі операцію підтримують з десяток країн (зокрема, Велика Британія, США, Франція, Канада, Бельгія, Італія, Іспанія, Данія, Катар), але відсутня підтримка з боку Німеччини, Китаю, Росії, Туреччини. Проте й рішучий протест останніх також відсутній. Отже, кожна з країн у цьому разі має власну чітку зовнішньополітичну позицію, зумовлену здебільшого наявними чи передбачуваними вигодами.

США. Цей апологет «демократизації» мусульманського світу одразу ж не втрутився у розв'язання лівійської проблеми, зауваживши, що потрібно дочекатися прийняття відповідної резолюції ООН. На перший погляд, це може здатися дещо дивним, бо держсекретар США Хілларі Клінтон не раз заявляла про «першочерговість питання встановлення миру в Лівії», задля чого США навіть шукають шляхи підтримки опозиції. Така поведінка взагалі видається абсурдною: як це – американські військові вишукують тимуть на території Лівії озброєних партизанів і водночас бомбитимуть урядові війська?! Виходить, що так. Проте відмовитися від воєнного втручання «в перших лавах» Сполученим Штатам таки довелося, бо війни в Афганістані й Іраку надзвичайно виснажили американську армію. До того ж використання такої стратегії розв'язує одразу кілька проблем у країнах арабського регіону. По-перше, знижується активність антиамериканської опозиції. По-друге, збільшуються шанси проамериканських революцій у регіоні. Опозиціонери, відчуваючи підтримку своїх спонсорів, активізуються й почнуть агресивніше тиснути на уряди своїх країн, натомість правителі, усвідомлюючи, що жорстке придушення супротивників загрожує американським вторгненням, поводитимуться поступливіше. За винятком Ірану. По-третє, Штати «розпіарили» себе як рятівники лівійських революціонерів, тож одразу ввійдуть у тісний контакт із новим урядом Лівії, якому, цілком природно, нав'яжуть свої умови в економіці, подібні до тих, що існують в Іраку. По-четверте, Америка отримає плацдарм у Північній Африці для тиску на нові уряди Єгипту та Тунісу. І, нарешті, найголючіше: Сполучені Штати почнуть контролювати видо-

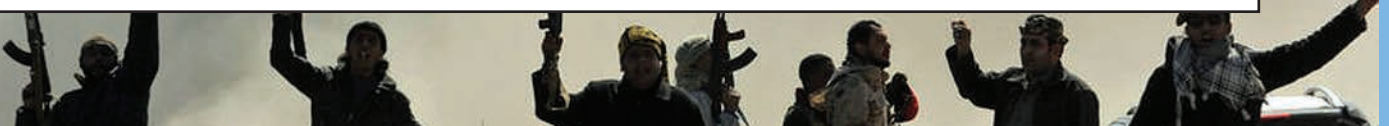

буток і транспортування лівійських вуглеводнів.

Європа. Таке бажання, найпевніше, було основним і для європейських країн, котрі найактивніше прагнули контролювати ситуацію на території Лівії. Ні для кого не таємниця, що Європа (особливо її південна частина) наперму залежить від поставок лівійської нафти. Споживання енергоносіїв з Африки сягає 10 відсотків від загального обсягу поставок. І це не так уже й мало. Тож у разі встановлення прямого контролю над лівійською нафтопереробною промисловістю Європа одразу ж на 10 відсотків зменшує свою залежність від експорту нафти. Крім того, найактивніша в цьому сенсі Франція, президент якої Ніколя Саркозі навіть визнав опозиційну самопроголошену Національну раду в Бенгазі єдиною легітимною владою в Лівії, на відміну від Італії (компанія *ENI*), США (*ConocoPhillips* і *ExxonMobil*), Британії (*Shell*) та Іспанії (*Repsol*), не має власних нафтодобувних компаній на території цієї країни. Тож отримати свій куш їй украй потрібно. До того ж непогано було б захистити власні кордони від можливого напливу лівійських мігрантів, від яких Париж і так потерпає вже не перше десятиліття.

Німеччина, до речі, також має проблеми з нелегальною міграцією, однак брати активну участь в операції проти лівійського уряду відмовилася. Міністр закордонних справ Німеччини Гідо Вестервелле виключив навіть можливість «будь-якої форми іноземного або міжнародного втручання». Німці вперше так активно відмовилися підтримувати союзників. Однак цілком імовірно є уніфікація маршруту постачання енергоносіїв із Росії територією Німеччини до решти країн Європи. І справді, доки європейські компанії оговтаються від лівійських подій і налагодять співпрацю з новим чи то старим урядом Лівії, мине якийсь час.

Росія. А поки що РФ має всі шанси на зосередження постачань енергоносіїв до Європи за допомогою давнього союзника – Німеччини. Тому й не заветувала резолюції РБ ООН. Доки не розпочалося прокачування енергоносіїв у рамках альтернативних проектів ЄС (наприклад, «Набукко»), Росія може

Міжнародне право. Геополітика

впевнено збільшувати пропускну спроможність української ГТС і диктувати Європі власну енергетичну політику.

НАТО. Спершу заявивши про відсутність намірів втрутитися в конфлікт на території Лівії, Північноатлантичний альянс таки вирішив розпочати операцію із забезпечення безполітної зони, котра раніше проводилася виключно силами коаліції. За результатами засідання 25 березня Ради НАТО на рівні послів, альянс узяв на себе відповідальність із забезпечення безполітної зони над територією Лівії. Основними функціями НАТО визначено оборонне планування, командування та координація дій, тоді як політичне керування операцією здійснюватиметься спеціально створеною контактною групою країн-учасниць коаліції, до якої також можуть увійти представники арабських країн. Роль, склад і рівень учасників контактної групи були визначені на спеціальній зустрічі представників країн-членів НАТО, міжнародних та регіональних організацій, що відбулася в Лондоні 29 березня. 27 березня було знову підтверджено відсутність наміру проведення наземної фази операції НАТО «Об'єднаний захисник» (*Unified Protector*). На перший погляд, не йдеться про якусь агресію з боку НАТО чи розвиток подій за звичайним сценарієм. Однак альянс залишив за собою право захищатися в разі нападу на його повітряні сили на території Лівії. Окрім того, наразі тривають переговори стосовно надання силам НАТО «ширшої ролі». Навряд чи операцію припинять після завершення її повітряної фази, тож можна припустити, що «ширша роль» альянсу якраз і полягатиме в проведенні наземної фази. З огляду на опір з боку сил М. Каддафі можна майже напевно говорити про можливість розгортання такого сценарію.

Україна. Солідаризуючись із Росією, наша держава підтримала ухвалення резолюцій РБ ООН № 1970 і № 1973 стосовно ситуації в Північній Африці. Зокрема, в офіційній заяві Президент Віктор Янукович окреслив чітку зовнішньополітичну позицію України, зазначивши, що «зусилля всіх причетних до ситуації в Лівії сторін мають бути передусім зосереджені на захисті та гарантуванні безпеки цивільного населення, в тому числі громадян України». Наголошено, що «Україна неухильно виконуватиме положення згаданих резолюцій», адже відповідно до Статуту ООН резолюції Ради Безпеки є обов'язковими до виконання всіма державами – членами організації. При цьому особливо відзначено положення Резолюції № 1973 щодо неприпустимості будь-якої форми іноземної окупації території Лівії, а також підкреслено, що навіть в умовах запровадження над лівійською територією зони, забороненої для польотів, мають бути збережені всі необхідні можливості для надання гуманітарної допомоги та здійснення евакуації цивільного населення.

11 квітня великий десантний корабель ВМС України «Костянтин Ольшанський» доставив із Лівії до Севастополя евакуйованих із цієї країни громадян України та інших країн. У Севастопольському морському торговому порту український бойовий корабель, що успішно виконав гуманітарну місію, зустрічали рідні та близькі евакуйованих, представники міської влади, українського флоту і журналісти.

НАТО, перебравши на себе командування операцією в Лівії, ще повністю не визначилася з конкретними повноваженнями на її території. Якщо ж припустити подальше розгортання воєнних дій (а воно обов'язково відбуватиметься в найкоротший термін), можна говорити й про наземну фазу операції проти військ М. Каддафі. Географічна й, що найголовніше, політична розрізненість трьох частин країни може навіть призвести до повторення в Лівії югославського сценарію з подальшим її поділом і розміщенням на її території іноземних військ.

А тим часом обстріл території Лівії триває: винищувачі коаліції здійснили вже понад 300 вильотів, завдавши військам Каддафі майже 150 ракетних ударів... Що і хто перемаже? Це залежить від того, наскільки союзники готові боротися за власні інтереси.

Майбутнє і глобалізація

У приміщенні Інституту європейських досліджень Національної академії наук України відбулася презентація колективних монографій: «Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього», «Культурно-цивілізаційний простір України і Європа: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку» і монографії А. Гулієва «Міжнародно-правовий контекст зовнішніх стосунків в умовах глобалізації».

Ці книжки є підсумком фундаментальних досліджень актуальних проблем поступу незалежної Української держави в колі європейських країн, аналізу її можливостей, викликів і перспектив.

– Дослідження різнобарвної палітри нинішніх взаємин нашої країни з далекими й близькими сусідами по європейському дому, їхнього становлення, трансформації і сучасного стану знайшли відображення в роботі «Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього», автори якої надали читачеві можливість панорамного бачення вітчизняних європейських, і сприяють формуванню концептуальних засад утвердження нашої держави на Європейському континенті, – підкреслив у промові директор Інституту європейських досліджень, доктор історичних наук, професор Андрій Кудряченко.

У монографії «Культурно-цивілізаційний простір України і Європа: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку» всебічно розглянуто феномен розвитку Європи з погляду взаємодії її цивілізаційних та культурно-духовних вимірів, їхнього глибинного впливу та проявів у минулому та сьогоденні. В обох монографіях оцінюються можливості та перспективи України в процесі євроінтеграції, досліджуються проблеми її входження до європейської спільноти.

Багаторічний досвід колишнього дипломата, а нині викладача та науковця А. Гулієва покладено в основу дослідження «Міжнародно-правовий контекст зовнішніх стосунків в умовах глобалізації». Це дало змогу автору провести порівняльно-правовий аналіз зазначених проблем.

Підготував Сергій ДУБРОВІН.

Фото автора.